

7. Celkové shrnutí

7.1. Základní vývojové tendence ČR

V ekonomice České republiky se v letech 1995 – 2007 postupně realizoval proces transformace ekonomiky a výsledky se projevily v růstu ekonomické výkonnosti. V posledních dvou letech sledovaného období rostl meziročně hrubý domácí produkt České republiky o více jak 6 %. Od roku 1995 do roku 2007 se celkový objem HDP zvýšil ve stálých cenách téměř o 40 %.

V průběhu sledovaných let rostlo rovněž užití HDP. Na příklad vzrostl objem tvorby hrubého fixního kapitálu, při mírném poklesu míry investic. Za období 1995 – 2007 bylo dosaženo 7 963,4 mld. Kč tvorby hrubého fixního kapitálu. Míra investic klesla v České republice z 31,5 % na 26,7 %. Přitom v kraji Vysočina klesla do konce roku 2007 na 16,1% a v Pardubickém kraji na 19,4%.

Výrazně se zvýšil objem čistého disponibilního důchodu domácností. (ČDDD). V přepočtu na 1 obyvatele vzrostl do roku 2007 v průměru 2,3 krát. Jeho růst byl pomalejší než dynamika HDP na obyvatele (růst 2,7 krát). Vzhledem k rozdílům v absolutních objemech HDP a ČDDD se mezi HDP a ČDDD v průběhu let 1995 – 2007 otevíraly tzv. „nůžky“.

7.2. Diferencovaný vývoj ekonomiky v krajích

Také v jednotlivých krajích se tvorba produktu i jeho užití zvyšovalo, jeho tempo však bylo diferencované. Rozdíly mezi krají se tím zvyšovaly.

Rozdíly mezi krají byly založeny v rozdílné úrovni indikátorů tvorby i užití produktu již na počátku sledovaného období - v roce 1995. V následujících letech se diference mezi krají prohlubovala. Poměrně rychle se zvětšovaly rozdíly mezi krají, zejména v letech 1995 -2000. Od roku 2001 se diference krajů v tvorbě HDP na obyvatele zvyšovala pomaleji. Variační koeficient se téměř neměnil. Obdobně se projevila stabilizace také ve vývoji ČDDD na obyvatele.

K tomu je nutné dodat, že relativní diference krajů (variační koeficient) se po roce 2001 sice neprohlubovala, ale rozdíly mezi krají se nesnižovaly a zvláště v absolutním vyjádření zůstávaly stále vysoké.

Zvětšující se rozdíly mezi krají byly po roce 1995 způsobeny odlišnými tempy růstu při tvorbě produktu i při jeho užití. Několik krajů se rozvíjelo dynamicky a dosahovalo lepších výsledků, než byl celostátní průměr. Ve většině krajů rostla tvorba i užití produktu pomaleji a tyto kraje se za celostátním vývojem opožďovaly.

Za sledovaných 13 let se díky rozdílnému tempu vývoje vytvořilo několik skupin krajů, které se liší svou úrovní ekonomických indikátorů.

V roce 2007 tvořily čtyři kraje skupinu krajů s nadprůměrnými hodnotami zvolených indikátorů. Patřilo mezi ně především hlavní město Praha, které dosahovalo až dvojnásobku celostátního průměru a ekonomická výkonnost Prahy (HDP na obyvatele) vysoko překračovala i úroveň průměru členských zemí EU. Kraje Plzeňský, Středočeský a Jihočeský překračovaly celostátní průměr méně - v rozmezí 6 % - 14 %.

K této skupině krajů lze přiřadit ještě kraj Jihomoravský, který dosahoval zhruba celostátní úrovně a případně kraj Královéhradecký s cca 95 % celostátního průměru.

V ostatních krajích byla úroveň indikátorů v roce 2007 podprůměrná. Ze skupiny podprůměrných je možno oddělit kraje Ústecký a Karlovarský, u kterých úroveň zvolených indikátorů nepřekročila ani 75 % celostátního průměru. Zbývající kraje byly na úrovni 81 % - 90 % průměru.

7.3. Rozdíly mezi krají v tvorbě a užití produktu

Tvorba HDP na obyvatele byla po celé sledované období nejvyšší na území HI. m. Prahy. Od roku 1995 do roku 2007 se zvýšila téměř třikrát (2,9 krát), zatímco v krajích s nejnižšími hodnotami (Karlovarský a Olomoucký) méně než dvakrát. Současně vzrostlo rozpětí mezi nejmenší a nejvyšší hodnotou HDP na obyvatele a narůstaly rozdíly mezi podprůměrnými a nadprůměrnými krají. V průběhu sledovaných let se pozice některých krajů výrazně změnila. Například kraj Středočeský – průměrný v roce 1995 – postoupil do roku 2007 mezi kraje s nejvyšším HDP na obyvatele. Opačně se vyvíjela tvorba HDP na obyvatele v kraji Karlovarském a Ústeckém, které měly tvorbu HDP v roce 1995 téměř na úrovni celostátního průměru a v roce 2007 byla v těchto krajích úroveň HDP na obyvatele jedna z nejnižších v ČR.

Úroveň ČDDD na obyvatele byla od počátku sledovaného období v krajích rozdílná. Tyto difference se v průběhu let zvyšovaly. Narůstaly rozdíly zejména mezi Prahou a ostatními kraji. Pouze ve dvou krajích - v hl.m.Praze a v Středočeském kraji byla v roce 2007 hodnota ČDDD na obyvatele vyšší než celostátní průměr. V ostatních krajích se pohybovala od 88 % (Karlovarský kraj) do cca 100% (Plzeňský kraj) celostátního průměru. Absolutní hodnota ČDDD na obyvatele byla v roce 1995 v Praze vyšší o cca 35 % než v kraji s nejnižším ČDDD na obyvatele (kraj Vysočina). V roce 2007 činil rozdíl mezi Prahou a krajem s nejnižším ČDDD na obyvatele (kraj Karlovarský) již více jak padesát procent.

Úroveň ČDDD na obyvatele byla silně ovlivněna **mírou nezaměstnanosti**. Její vývoj byl poměrně dramatický. Od roku 1995 prudce stoupala až do roku 2000, kdy byla její úroveň (8,8 %) proti roku 1995 více jak dvojnásobná. Od roku 2001 začala míra nezaměstnanosti klesat a zastavila se v roce 2007 na hodnotě 5,3 %. Přitom došlo k výrazně diferenciaci mezi kraji. V roce 2007 byla nejnižší míra nezaměstnanosti v Hl. m. Praze (2,4 %), nejvyšší byla naopak v Ústeckém kraji (cca 10 %) a v krajích Karlovarském a Moravskoslezském (více jak 8 %).

Současně probíhala diferenciaci v rámci jednoho kraje mezi územními celky menšími než kraj. Situaci daného kraje totiž zhoršuje vysoká úroveň nezaměstnanosti na území některých správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Například v Ústeckém kraji se jedná především o územní celky ORP Bílina, Chomutov, Litvínov a Most. Je nutno dodat, že nejvyšší úroveň nezaměstnanosti v ČR byla v roce 2006 právě na Ústeckém kraji v ORP Litvínov - a to 20 %.

V Karlovarském kraji byla nejvyšší míra nezaměstnanosti ve správních obvodech Kraslic a Sokolova. V Olomouckém kraji patří mezi regiony s vysokou nezaměstnaností zejména správní území Jesenicka, Lipníku nad Bečvou a Uničova. Je možné konstatovat, že obdobná ohniska vyšší nezaměstnanosti jsou ve většině krajů ČR.

Nejvyšší objem THFK na obyvatele byl od roku 1996 do roku 2007 trvale dosahován na území v Hl. m. Prahy. Výjimku tvořil pouze rok 1995, kdy primát největšího objemu THFK na obyvatele měl Jihočeský kraj.

Pozice krajů se v THFK na obyvatele v průběhu sledovaných let měnily a odchylky od celostátního průměru se zvětšovaly. V roce 2007 byl objem THFK na obyvatele zhruba 2,5 krát vyšší než byl celostátní průměr. U ostatních krajů se pohyboval objem THFK na obyvatele od 90 % celostátního průměru v kraji Středočeském po 61 % průměru v kraji Vysočina a Pardubickém kraji.

Kraje s nejnižším objemem THFK se v průběhu let lišily – v roce 1995 to byl kraj Olomoucký, v roce 2001 kraj Královéhradecký a v roce 2006 a 2007 kraj Vysočina a Pardubický kraj. V součtu za celé období 1995 – 2007 měl nejnižší objem THFK na obyvatele kraj Pardubický.

7.4. Faktory mezikrajské diferenciaci

Odvětvová struktura ekonomiky patřila bezesporu mezi základní faktory, které ovlivňovaly vývoj rozdílů mezi kraji. Působila zejména na tvorbu HDP na obyvatele, ale také na výši ČDDD na obyvatele. Ukázalo se, že na tvorbu HDP v kraji má rozhodující vliv 4 – 5 hospodářských odvětví, které zabezpečují 65 – 70 % ekonomického výkonu kraje.

Ve většině krajů sehrávalo rozhodující úlohu odvětví zpracovatelského průmyslu, které se ve většině krajů podílelo na tvorbě HDP v rozmezí od 30 % do 40 %. Přitom však na ekonomickou výkonnost krajů měly zásadní vliv změny jeho vnitřní struktury. V rámci zpracovatelského průmyslu bylo významným stimulem pro rozvoj ekonomiky pododvětví výroby dopravních prostředků, výroby strojů a zařízení a elektrotechnický a elektronický průmysl. Klesal vliv textilní výroby, kožedělného, chemického a keramického a sklářského průmyslu.

V hlavním městě Praze, a částečně také v Brně, významně ovlivnila tvorbu a tvorbu HDP odvětví komerčních služeb, odvětví peněžnictví a pojišťovnictví a odvětví obchodu.

Tvorba hrubého fixního kapitálu je dalším faktorem, který přispíval k rozvoji ekonomiky v krajích. Kraje s nadprůměrnou tvorbou HDP měly rovněž nadprůměrnou tvorbu hrubého fixního kapitálu. Kraj Pardubice - s nejnižší THFK na obyvatele za celé období - měl podprůměrnou tvorbu HDP na obyvatele i mírně pod průměrnou úroveň ČDDD na obyvatele.

Míra nezaměstnanosti byla faktorem, který se projevovat v pomalejším růstu tvorby HDP, ale zejména v užití (ČDDD na obyvatele). Vliv míry nezaměstnanosti na tvorbu HDP na obyvatele a zejména na úroveň ČDDD na obyvatele, je nejsilněji patrný v těch krajích, kde míra nezaměstnanosti je vysoká

a kde kromě toho nezaměstnanost na území správních obvodů některých obcí citelně překračuje krajský a tím i celostátní průměr. Příkladem mohou být kraje Ústecký a kraj Karlovarský, kde míra nezaměstnanosti je v porovnání s celostátním průměrem téměř dvojnásobná a nezaměstnanost na území některých ORP se blíží téměř čtyřnásobku celostátního průměru. V těchto dvou krajích je jedna z nejnižších úrovní ČDDD na obyvatele.

Vzdělanostní struktura obyvatelstva staršího 15 let měla vliv na úroveň flexibility pracovníků k nárokům pracovního trhu a také na úroveň odměňování (a tedy i na výši ČDDD na obyvatele). Projevilo se to zejména v krajích, kde je nižší podíl osob s vysokoškolským vzděláním a osob se středním vzděláním s maturitou. Nízký podíl osob s vysokoškolským vzděláním v kraji Ústeckém, zhruba poloviční v porovnání s celostátním průměrem, byl jednou z příčin podprůměrné ekonomické výkonnosti kraje a jedné z nejnižších úrovní ČDDD na obyvatele v republice.

Celkový mix faktorů, které s různou intenzitou a v různých směrech působily na rozvoj hospodářství v krajích, je možné doplnit také o vliv věkové struktury obyvatelstva, úroveň infrastruktury a dopravní obslužnosti (zejména obcí vzdálenějších od centra kraje) a stav životního prostředí v kraji.

7.5. Společensko ekonomický rámec diferenciací krajů

Ve vývoji mezikrajské diferenciací se po roce 2000 začaly zřejmě projevovat některé nové společenské a ekonomické faktory, které mohly ve svých důsledcích přispět ke zpomalení rostoucí diferenciací mezi kraji.

Je nutno zdůraznit vznik Vyšších územně samosprávných celků (VÚSC) a s tím spojené vymezení krajů České republiky na základě zákona 347/1997 Sb. Zvolené zastupitelské orgány a krajské úřady začaly realizovat programy regionálního rozvoje, které navazovaly na zásady regionální politiky definované v zákoně č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje.

Strategii regionálního rozvoje zpřesnil pro roky 2004 – 2006 **Národní rozvojový plán** v rámci specifického cíle "Vyvážený rozvoj regionů". S ohledem na možnosti čerpání zdrojů ze strukturálních fondů EU vznikl současně **Společný regionální operační program** a tak v období 2004 - 2006 vedle sebe koexistovaly oba programy regionálního rozvoje. Realizace těchto programů, spojená s čerpáním finančních zdrojů státu i Evropské unie, bezesporu pozitivně přispěla k rozvoji krajů.

Také získávání strategických investorů mělo příznivý vliv na rozvoj příslušného kraje – zvláště pak na tvorbu HDP, na snížení míry nezaměstnanosti a tím i na úroveň ČDDD. V ekonomice krajů se rovněž projevilo uvolnění zahraničního obchodu spojené se vstupem ČR do EU.

Po roce 2001 se diferenciací mezi kraji výrazněji neprohlubovala (variační koeficient se v těchto letech téměř nezměnil), růst rozdílů v absolutních hodnotách se zpomalil, ale rozdíly mezi kraji v absolutním vyjádření zůstaly vysoké.

Další utlumení mezikrajské diferenciací by mohlo být jedním z výsledků realizace **Strategického cíle Národního referenčního rámce**: „Vyvážený rozvoj území“, přijatý pro období 2007 – 2013. Tento strategický cíl zohledňuje územní rozměr politiky soudržnosti a bere v úvahu také různorodé podmínky jednotlivých regionů. Jeho prioritou je koordinace tematických a regionálních operačních programů (ROP). Volí diferencovaný přístup k jejich věcnému zaměření podle stupně vyspělosti a problémovosti regionů NUTS 2 a NUTS 3 (krajů). Současně tento strategický cíl akcentuje směry podpory rozvoje menších územních celků.

7.6. Kraje ČR na počátku roku 2009

Tato sonda hodnotí vývoj diferenciací krajů České republiky za roky 1995 – 2007. Dlouhodobější hodnocení vývoje umožnilo poznat určující vývojové tendence a faktory, které tento vývoj ovlivňují. Je možno vyslovit hypotézu, že tendence z předchozího období působily ještě v první polovině roku 2008.

Druhá polovina roku 2008 (zejména její závěr) byla poznamenána počátkem hospodářské krize, která se dále prohlubuje v roce 2009.

Na počátku roku 2009 je proto adekvátní si položit otázku: „Nakolik tendence z minulých let mohou ovlivňovat vývoj krajů v letošním, respektive v příštím roce?“

Kraje České republiky budou bezpochyby zasaženy předpokládaným hospodářským útlumem, míra tohoto dopadu bude zřejmě v jednotlivých krajích rozdílná a je na počátku roku 2009 těžko předvídatelná.

Faktory, které na vývoj v krajích doposud působily, se pravděpodobně nezmění. Odhad jejich vlivu však zatím není možné změřit.

Lze však konstatovat:

- **Odvětvová struktura ekonomiky** zůstane určující pro růst HDP v krajích. Nelze však v současnosti říci, které odvětví bude nosné pro hospodářský vývoj. Zpracovatelský průmysl, zejména automobilový průmysl, který byl do roku 2007 jedním z hlavních iniciátorů hospodářského růstu, je závislý na vývoji zahraniční poptávky a její vývoj je problematické nyní odhadovat.
- **Tvorba hrubého fixního kapitálu** bude patřit významným činitelům ekonomického vývoje. Je pouze otázkou, zda z krátkodobého hlediska (při orientaci investic na energetické akce, infrastrukturu a další veřejné práce) by se nemohla rovněž stát prostředkem pro tvorbu nových pracovních míst.
- **Zvyšování flexibility občanů k měnícím se nárokům trhu práce** získá na významu při narůstající míře nezaměstnanosti. Z krátkodobého hlediska může sehrát významnou úlohu rekvalifikace lidí, kteří ztratili zaměstnání. Z dlouhodobějšího hlediska může zvyšování podílu občanů s vysokoškolským a vyšším vzděláním přispět k obnově ekonomického růstu.
- **Využívání regionálních operačních programů (ROP)**, zejména důraz v nově připravovaných projektech na tvorbu nových pracovních míst a na růst kvalifikace občanů, by mohlo přispět k zapojení strukturálních fondů EU do řešení situace v regionech NUTS 2 a v jednotlivých krajích.

Poznatky této analytické sondy vedou k vyslovení hypotézy, že po roce 2000 se postupně začaly vytvářet podmínky pro nastavení parametrů směřujících k vyváženému vývoji regionů. Problémy, vyvolané na přelomu let 2008 -2009 hospodářskou krizí, mohou tendence z let 2002 – 2007 modifikovat a realizaci Strategického cíle Národního referenčního rámce zpomalit. Neměly by však realizaci strategických cílů zvrátit. Poznatky získané analytickou sondou vedou totiž k názoru, že v krajích České republiky existuje potenciál ke zvýšení ekonomické výkonnosti a sociální úrovně regionů a k postupnému zmírňování regionálních disparit.